

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ БАНКРУПТСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

LEGAL REGULATION OF THE BANKRUPTCY INSTITUTE UNDER MARITAL STATE LAW

Самоїленко Г.В.

*Д.ю.н., доцент, професор кафедри цивільного права
Запорізький національний університет*

Стаття присвячено осмисленню та науково-теоретичному аналізу інституту банкрутства в умовах воєнного стану. В статті ставиться питання щодо вибору напрямку правового регулювання банкрутства суб'єктів (підприємств), що є власниками чи володіють об'єктами критичної інфраструктури, які надають «основні послуги» (послуги, роботи, товари першої необхідності, оборонного призначення та ін., що мають критичне значення для забезпечення першочергових потреб населення, виробництва, суспільних та державних потреб). Серед запропонованих моделей вирішення поставленого завдання визначено: 1) заборону (мораторій) на процедуру банкрутства до моменту оголошення припинення воєнного стану; 2) застосування процедури розпорядження майном боржника з зупиненням перебігу строку 170 календарних днів, передбачених КУзПБ для цієї процедури; 3) проведення процедур санації або підтримання режиму функціонування підприємства під контролем та переважаючим правом голосу щодо вирішення поточних питань підтримання функціонування підприємства в особливий період представника уповноваженого державного органу з управління в галузі економіки та оборони на період дії воєнного стану в країні; 4) пролонгація процедури розпорядження майном на період дії воєнного стану чи можливість такої пролонгації на розсуд суду.

Зроблено низку висновків та внесено пропозиції з удосконалення чинного законодавства з банкрутства в умовах воєнного стану. Ідея про мораторій на запровадження процедури банкрутства неплатоспроможного боржника, що є власником чи володіє об'єктами критичної інфраструктури під час воєнного стану є необґрунтованою. Недопустимою є процедура ліквідації таких функціонуючих підприємств. Їх функціонування має забезпечуватися на інституційному рівні впродовж дії воєнного стану також: пролонгацією застосування процедури розпорядження майном на строк понад 170 календарних днів, закріпленням норм про допустимість (необхідність) залучення до справи уповноважених представників держави з економічних, соціальних питань чи питань оборони, в тому числі представників ОВА (обласних військових адміністрацій на час дії воєнного стану) з правом переважного голосу при вирішенні питань радою кредиторів та контрольно-наглядовою функцією над діяльністю розпорядника майна чи керівника боржника.

Ключові слова: банкрутство, відновлення платоспроможності боржника, санація, процедура розпорядження майном, об'єкт критичної інфраструктури

The article is devoted to the understanding and scientific-theoretical analysis of the institution of bankruptcy under martial law. The article raises the issue of choosing the direction of legal regulation of bankruptcy of entities (enterprises) that own or own critical infrastructure facilities that provide «basic services» (services, works, essential goods, defense, etc.), which are critical to meet the priority needs of the population, production, social and government needs. Among the proposed models for solving this problem are: 1) a ban (moratorium) on bankruptcy proceedings until the declaration of termination of martial law; 2) application of the procedure of disposal of the debtor's property with suspension of the 170 calendar days provided by the Code of Civil Procedure for this procedure; 3) carrying out procedures for reorganization or maintenance of the enterprise under the control and predominant right to vote to address current issues of maintenance of the enterprise in a special period of the representative of the authorized state body for management in the field of economy and defense for the period of martial law; 4) prolongation of the procedure for disposing of property for the period of martial law or the possibility of such prolongation at the discretion of the court.

A number of conclusions were made and proposals were made to improve the current legislation on bankruptcy under martial law. The idea of a moratorium on the introduction of bankruptcy proceedings against an insolvent debtor who owns or owns critical infrastructure during martial law is unfounded. The procedure of liquidation of such functioning enterprises is inadmissible. Their functioning should be ensured at the institutional level during martial law also: by prolonging the application of the procedure of disposing of property for a period of more than 170 calendar days, establishing norms on the admissibility (necessity) of involving authorized representatives of the state in economic, social or defense matters, including representatives of the OVA (regional military administrations during martial law) with a preferential vote in resolving issues by the creditors' council and the supervisory function over the activities of the administrator or head of the debtor.

Key words: bankruptcy, restoration of the debtor's solvency, rehabilitation, property disposal procedure, critical infrastructure object

Постановка проблеми. Виклики часу, зумовлені збройною агресією РФ проти України визначають напрями державної політики в усіх сферах суспільного буття. Не виключенням стала і економічна сфера, оскільки вона є фундаментальною для задоволення інтересів громадян України та забезпечення їх прав на матеріальному рівні, опосередковано через фінансову систему та виконання органами державної влади своїх повноважень. Відтак, від стабільного функціонування підприємств України, інших суб'єктів підприємництва, стабільної сплати ними податків та зборів до державного бюджету України, фонду соціального страхування та Пенсійного фонду України залежить соціальний та економічний добробут України та її громадян. В умовах воєнного стану надзвичайно важко забезпечити ці завдання, адже частина економічних зав'язків виявляється перерваними, а добросовісні платоспроможні контрагенти в будь-який момент можуть виявитися неплатоспроможними, в тому числі внаслідок руйнувань та знищення їх об'єктів нерухомості, засобів

виробництва та іншого майна. Боржник звільняється від цивільно-правової відповідальності за виконання договірних зобов'язань на підставі положень ч. 1 ст. 617 ЦК України, якою серед підстав звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання передбачено випадок та непереборну силу. Частиною 2 ст. 14¹ «Про торговельно-промислові палати в Україні»[1] такими форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) визначено надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), серед інших: військові дії, оголошену та неоголошену війну та ін.

Правовий режим воєнного стану, закріплений Законом України «Про правовий режим воєнного стану»[2] від 12.05.2015 р. та Указ Президента «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24 лютого 2022 року [3] не містять заборон та не передбачають застосування мораторію на звернення стягнень кредиторами до боржників за іншими зобов'язаннями, зокрема, позадоговірними,

зокрема, у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави (в даному випадку може йтися як про майно, так і про грошові кошти, зокрема, передплату). Формально, в останньому випадку відсутні перепони для порушення процедури банкрутства суб'єкта підприємництва, майно та активи якого постраждали внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України. Водночас, функціонування таких суб'єктів може бути критичним з точки зору задоволення суспільних потреб в роботах, товарах, послугах, забезпечення національної безпеки та обороноздатності країни. Тож питання допустимості та особливостей правового режиму банкрутства таких суб'єктів є відкритим з точки зору обговорення, обґрунтування моделей правового режиму їх банкрутства та внесення відповідних змін та доповнень до Кодексу України з процедур банкрутства [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню відносин у сфері банкрутства присвячено праці провідних науковців, зокрема: В.П. Козирєвої, Т.М. Леженєвої, С.В. Черноп'ятова, Б.М. Полякова, Р.Г. Афанасьєва, В.В. Джунь, Т.О. Коломоєць, Р.Б. Шишки та ін. В умовах, продиктованих викликами на наслідки військової агресії РФ проти України існує потреба у визначенні моделі правового регулювання відносин банкрутства, процедури якого мають забезпечувати в зазначених умовах не лише компроміс інтересів кредиторів та неспроможних боржників, але й держави як загального регулятора ринку в умовах воєнного стану. Останнє не було предметом дослідження широкого кола науковців, що зумовлює вибір предмету даного дослідження.

Постановка мети. Метою статті є визначення та обґрунтування вибору оптимальної моделі нормативного закріплення та застосування процедур банкрутства в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Роль та значення процедури банкрутства для забезпечення стабільного функціонування економічної системи країни важко переоцінити, адже вона сприяє визначеності суспільних відносин. Саме ця визначеність забезпечує можливість стратегічного планування окремого підприємства та поступальний розвиток та економічне зростання економіки країни вцілому. Практично кожне підприємство (суб'єкт підприємництва) є унікальним та особливим. Об'єктивно, що попри проголошений принцип правової рівності економічні можливості таких суб'єктів істотно різняться. Роль та значення кожного суб'єкта для економіки країни, суспільного добробуту та вирішення соціальних питань країни чи регіону різняться відповідно. Відтак, якщо призупинення, припинення діяльності чи ліквідація одного суб'єкта не має істотного впливу, адже сфера його діяльності, впливу, постачання товарів, виконання робіт чи надання послуг поглинається в діяльності іншого суб'єкта-конкурента, то іншого справляє значний вплив на підтримання економічних ланцюгів, відновлення яких потребує або певного, інколи тривалого часу, або ж виявляється взагалі неможливим через унікальність товарів, робіт, послуг такого суб'єкта. Тож виключно формальне ставлення до питань (процедур) санації та ліквідації суб'єктів господарювання, без урахування ролі та значення суб'єкта господарювання та його діяльності може завдати істотної, а інколи неоправданної шкоди інтересам держави та суспільства. Особливо гостро це відчувається в умовах надзвичайного та воєнного станів, коли часу на відновлення економічних зв'язків, пошук нових контрагентів та логістичних шляхів просто немає.

Нажаль, попри те, що зазначене є цілком об'єктивно зрозумілим явищем, ця концепція не закріплена а ні в діючому ГК України, а ні в Кодексі України з процедур банкрутства (КУЗПБ), а ні в інших актах чинного законодавства. Наразі це питання потребує не тільки свого наукового осмислення та обґрунтування необхідності

його вирішення, скільки його нормативно-правового регулювання.

Частина 6 ст. 34 КУЗПБ закріплює обов'язок боржника у місячний строк звернутися до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі у разі, якщо задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами (загроза неплатоспроможності), та в інших випадках, передбачених цим Кодексом [4]. Керівник підприємства відповідно до положень даної норми повинен провести аналіз стану фінансових показників діяльності підприємства та визначити наявність чи відсутність у підприємства ознак критичної неплатоспроможності, що відповідають ознакам фінансового стану потенційного банкрутства. Такими є показник наприкінці звітного кварталу, який визначає коефіцієнт забезпечення власними засобами (активами), меншими за їхнє нормативне значення. У випадку, коли наприкінці звітного кварталу такий показник вищий нормативного значення, – є ознаки покращення фінансової платоспроможності боржника, тож відповідно, може ставитися питання про надання переваги позасудовим заходам відновлення платоспроможності боржника або його санації в процесі провадження справи про банкрутство. Інакше може ставитися питання про застосування (за відсутності ініціації процедури санації) процедури ліквідації неплатоспроможного боржника.

Гончарук А. з цього питання звернула увагу, що 08.03.2022 р. було звернення Асоціації правників України до Голови Верховного Суду, Міністра юстиції України, Голови Комітету Верховної Ради України з питань правової політики з пропозиціями внесення змін до КУЗПБ, якими запропоновано на період дії воєнного стану з 24.02.2022 та протягом 180 днів з дня скасування режиму воєнного стану в Україні звільнити керівника боржника від відповідальності та невиконання положень ч. 6 ст. 34 КУЗПБ [5]. Вважаємо, що запропонований авторами підхід не вирішує всієї проблематики поставленого питання, адже в зазначених пропозиціях йдеться лише про звільнення керівника суб'єкта господарювання від відповідальності за невиконання положень про ініціацію процедури банкрутства, що не виключає можливості такої ініціації будь-кого з кредиторів неплатоспроможного боржника. З іншого боку, потребує обговорення питання щодо чотирьох можливих варіантів процедури банкрутства суб'єктів, що є власниками або володіють об'єктами критичної інфраструктури і здійснюють надання «основних» (критично важливих, необхідних для громади, суспільства, регіону, держави) послуг, виконання робіт чи виробництва товарів: 1) заборона (мораторій) на процедуру банкрутства до моменту оголошення припинення воєнного стану; 2) застосування особливого порядку, який передбачає санацію або управління підприємством управлінням, призначеним зборами кредиторів з заборною оголошення та здійснення процедури ліквідації за умови здійснення діяльності таким підприємством до моменту оголошення припинення воєнного стану з подальшим вирішенням «долі» підприємства відповідно до законодавства України про банкрутство, яке застосовується в мирний час; 3) проведення процедур санації або підтримання режиму функціонування підприємства під контролем та переважаючим правом голосу щодо вирішення поточних питань підтримання функціонування підприємства в особливий період представника уповноваженого державного органу з управління в галузі економіки та оборони на період дії воєнного стану в країні; 4) пролонгація процедури розпорядження майном на період дії воєнного стану чи можливість такої пролонгації на розсуд суду. Який з запропонованих варіантів є оптимальним?

Наразі в науковій літературі та публіцистиці підіймається питання мораторію, яке потребує свого уточнення

та визначення. Адже в усіх випадках варто чітко визначати про характер такого мораторію, або ж, питань, щодо яких запроваджено чи може бути запроваджено такий мораторій. Так, ст. 41 КУЗПБ (Мораторій на задоволення вимог кредиторів) містить норму про мораторій на задоволення вимог кредиторів. Частиною 2 ст. 41 КУЗПБ визначено, що мораторій на задоволення вимог кредиторів вводить одночасно з відкриттям провадження у справі про банкрутство, про що зазначається в ухвалі господарського суду, яка є підставою для зупинення вчинення виконавчих дій. Про запровадження мораторію розпорядник майна повідомляє відповідному органу або особі, яка здійснює примусове виконання судових рішень, рішень інших органів, за місцезнаходженням (місцем проживання) боржника та місцезнаходженням його майна. За змістом мораторій на задоволення вимог кредиторів відповідно до положень ч. 1 ст. 41 КУЗПБ являє собою зупинення виконання боржником грошових зобов'язань і зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), строк виконання яких настав до дня введення мораторію, і припинення заходів, спрямованих на забезпечення виконання цих зобов'язань та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), застосованих до дня введення мораторію [4]. Введення мораторію на задоволення вимог кредиторів на підставі інших нормативно-правових актів визначає особливості правових режимів мораторію. Так, Постановою КМУ від 03.03.2022 р. № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації» [6], виданою відповідно до Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24.02.2022 р. [3] було введено мораторій на задоволення вимог «окремих» категорій кредиторів, зокрема: Російська Федерація або особи, пов'язані з нею: громадяни Російської Федерації, крім тих, що проживають на території України на законних підставах; юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства Російської Федерації або кінцевим бенефіціарним власником, учасником, акціонером яких є РФ або громадянин РФ, що має частку в статутному капіталі 10 і більше відсотків. Цей мораторій було введено з метою забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави України у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації. Мораторій було введено на виконання грошових та інших зобов'язань. Він передбачає також заборону нотаріального посвідчення правочинів, що порушують мораторій. Правовим наслідком порушення мораторію передбачено нікчемність правочинів на відчуження майна.

Закономірно, що провідною ідеєю залишається вирішення питання збереження функціонування підприємств, що є власниками або володіють об'єктами критичної інфраструктури та надають основні послуги (послуги, критично важливі для забезпечення суспільних та державних потреб. Такими є не лише послуги, але й виробництво товарів та виконання робіт). Саме ця ідея, що ґрунтується на розумінні необхідності забезпечення суспільних та державних потреб, стабільності економічної системи, дозволяє критично ставитися до вирішення проблемних питань задоволення інтересів кредиторів та неплатоспроможних боржників, діяльність, функціонування яких є вкрай важливими.

Виходимо з положень, що в особливий для країни період, яким наразі є оголошений воєнний стан, ліквідація функціонуючого підприємства, яке забезпечує функціонування об'єкта критичної інфраструктури є неприпустимим в воєнний період. Водночас, забезпечуючи життєдіяльність неплатоспроможного суб'єкта, слід враховувати і інтереси кредиторів, які, в свою чергу, також можуть виконувати важливі для країни та суспільства завдання, якими є надання «основних» послуг чи виконання робіт,

чи виробництво стратегічно важливих товарів споживання чи важливих для оборонного сектору. Закономірно, що «підривати» їх здатність виконувати поставлені завдання є також неприпустимим. Об'єктивно, що є потреба в компромісі інтересів таких кредиторів та боржників, як в мирний час, так і в «особливий» для країни період (період дії воєнного стану, запровадженого на період надання відсічі воєнній агресії РФ).

Гичун М.Д. зазначає, що КУЗПБ у справах про банкрутство державних підприємств (в т.ч. казенних підприємств), або акціонерних товариств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків, не застосовуються судова процедура санації, крім тих, що задіяні у виконанні державного оборонного замовлення, виробництві, розробленні, модернізації, ремонті, обслуговуванні озброєння та військової техніки, та судова процедура ліквідації, крім тих, що ліквідуються за рішенням власника [7, с. 277]. На думку Бутирської І. це породжує ситуацію наявності великої кількості державних підприємств із великими боргами, але внаслідок включення таких боржників до переліку підприємств, що не підлягають приватизації, з ними нічого не можна зробити, оскільки після процедури розпорядження майном застосування санації і ліквідації не допускається, а мирова угода укладається дуже рідко, що породжує незадоволення вимог кредиторів [8, с. 96]. Наразі відповідно до ч. 6 ст. 51 КУЗПБ до таких підприємств план санації має бути попередньо погоджений з органом, уповноваженим управляти державним майном, а згідно ч. 2 ст. 96 КУЗПБ Кабінет Міністрів України вживає заходів для запобігання банкрутству державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків та визначає оптимальні шляхи відновлення їх платоспроможності та координує дії відповідних органів виконавчої влади.

Загалом КУЗПБ передбачає кілька судових процедур: розпорядження майном боржника; мирову угоду; санацію (відновлення платоспроможності) боржника; ліквідацію банкрута. Процедура розпорядження майном відповідно до ч. 1 ст. 44 КУЗПБ Під розпорядженням майном розуміється система заходів щодо нагляду та контролю за управлінням і розпорядженням майном боржника з метою забезпечення збереження, ефективного використання майнових активів боржника, здійснення аналізу його фінансового стану, а також визначення наступної процедури (санації чи ліквідації). Під час процедури розпорядження майном боржник має право задовольняти лише ті вимоги кредиторів, на які не поширюється дія мораторію (ч. 6 ст. 41 КУЗПБ). Відповідно до ч. 2 ст. 41 КУЗПБ процедура розпорядження майном боржника вводить строком до 170 календарних днів, протягом яких зберігається дія мораторію (ч. 8 ст. 41 КУЗПБ). Важливими гарантіями збереження функціональності суб'єкта є положення ч. 10 ст. 44 КУЗПБ щодо заборони розпоряднику майна втручатися в оперативно-господарську діяльність боржника, та ч. 12 ст. 44 КУЗПБ, якою передбачено, що повноваження керівника боржника та виконавчих органів його управління можуть бути припинені в разі, якщо ними не вживаються заходи щодо забезпечення збереження майна боржника, створюються перешкоди діям розпорядника майна чи допускаються інші порушення законодавства. У такому разі за клопотанням кредиторів або інших учасників справи ухвалою господарського суду повноваження керівника та виконавчих органів управління боржника припиняються, а виконання відповідних обов'язків тимчасово покладається на розпорядника майна до призначення нового керівника боржника та виконавчих органів управління боржника. Вважаємо, що саме ця процедура, процедура розпорядження майном, у випадку відсутності ініціативи процедури санації зацікавленими особами щодо суб'єктів, що є власниками чи володіють об'єктами

критичної інфраструктури і надають «основні послуги» в період дії воєнного стану, не повинна обмежуватися 170 календарними днями, протягом яких зберігається дія мораторію, а відповідно, повинна тривати в залежності від обставин: 1) до припинення дії воєнного стану в країні; 2) до моменту ініціації процедури санації зацікавленими особами чи кредитором; 3) відновлення платоспроможності боржника, що, відповідно до п.4. ч.1 ст. 90 КУЗПБ є підставою для закриття провадження у справі про банкрутство. З метою забезпечення поставлених завдань перед інститутом банкрутства в умовах воєнного стану, пропонуємо ч. 2 статті 44 КУЗПБ викласти в наступному формулюванні: «2. Процедура розпорядження майном боржника вводиться строком до 170 календарних днів.

У випадку оголошення воєнного стану в Україні перебіг строку процедури розпорядження майном боржника призупиняється до моменту припинення воєнного стану в країні.

Процедура розпорядження майном може бути припинена з моменту початку процедури санації підприємства».

Висновки. Ідея про мораторій на запровадження процедури банкрутства неплатоспроможного боржника під час воєнного стану є необґрунтованою, адже саме інститут банкрутства з його судовими процедурами забезпечує як

інтереси кредиторів і неплатоспроможного боржника, так і інтереси територіальної громади, регіону, держави, особливо коли йдеться про об'єкти критичної інфраструктури. Банкрутство підприємств в особливий період, зокрема, в період дії воєнного стану, особливо тих, що є власниками чи володіють об'єктами критичної інфраструктури та надають «основні послуги», потребує виваженого підходу для забезпечення місцевих, регіональних чи державних потреб (виробництво товарів, надання послуг чи виконання робіт), які є критичними. Недопустимою, а відтак, такою, що має забезпечуватися відповідними нормами КУЗПБ, є процедура ліквідації таких функціонуючих підприємств. Натомість, їх функціонування має забезпечуватися на інституційному рівні впродовж дії воєнного стану також: пролонгацією застосування процедури розпорядження майном на строк понад 170 календарних днів, закріпленням норм про допустимість (необхідність) залучення до справи уповноважених представників держави з економічних, соціальних питань чи питань оборони, в тому числі представників ОВА (обласних військових адміністрацій на час дії воєнного стану) з правом переважного голосу при вирішенні питань радою кредиторів та контрольно-наглядовою функцією над діяльністю розпорядника майна чи керівника боржника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про торгово-промислові палати в Україні : Закон України від 02.12.1997 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1998. № 13. Ст. 52.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 28. Ст. 250.
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n34>
4. Кодекс України з процедур банкрутства. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 19. Ст. 74.
5. Гончарук А. Банкрутство в умовах воєнного стану. Що робити з бізнесом, який зупинив свою роботу? URL: <https://juscutum.com/tpost/5al3ixaly1-bankrutstvo-v-umovah-vonnogo-stanu-scho>
6. Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації : Постанова КМУ від 03.03.2022 р. № 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2022-%D0%BF#Text>
7. Гичун М.Д. Банкрутство державних підприємств у світлі законодавчих реформ. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 216-220.
8. Бутирська І.А. Правовий статус учасників справи про банкрутство: монографія. Чернівці : Технодрук, 2017. 184 с.
9. Деякі питання об'єктів критичної інфраструктури : Постанова КМУ від 9 жовтня 2020 р. № 1109. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1109-2020-%D0%BF#Text>
10. Про введення мораторію на примусову реалізацію майна : Закон України від 29.11.2001 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 10. Ст. 77.